

Elisabeth Leijnse

Biografie en feminisme: een vorstelijk huwelijk?

Geachte Jolande Withuis,

Aan uw fascinerende levensverhaal van koningin Juliana gaf u de ondertitel *Vorstin in een mannenwereld*. U hebt een feministische biografie geschreven. Althans, dat hebt u verklaard in interviews en u bevestigt het vanavond. Toch staat dit wapenfeit niet in uw boek. In uw inleiding noemt u uw biografie slechts 'wetenschappelijk'. In de hoofdtekst gebruikt u het woord feminisme niet om uw eigen invalshoek te benoemen, alleen om de betrokkenheid van Juliana bij de positie van vrouwen te typeren; het woord gender komt in uw biografie niet één keer voor. Waarom eigenlijk niet?

Mijn hypothese is dat aan de eindversie van uw boek flink wat gemanoeuvreeer met de woorden feminisme en gender is voorafgegaan. Misschien vermoed ik dit omdat ik hiermee zelf heb geschipperd. Daar wil ik u kort iets over vertellen. Laat ik vooropstellen: ik beschouw mezelf als feminist. Maar ik zou mezelf geen feministisch biograaf noemen. Toch schreef ik een biografie van twee zusters die zichzelf als feminist beschouwden. De oudste, Cécile de Jong van Beek en Donk, organiseerde de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid – zelfs Juliana's moeder kwam daar even kijken – en ze schreef de tendensroman *Hilda van Suylenburg*, die geldt als de Negerhut van Oom Tom voor het feminisme in Nederland.

Toen de uitgever mijn biografie in de markt zette, vroeg hij of ik het boek een feministisch tintje wilde geven. Wat bedoelde hij toch? Hij zei dat het boek goed zou lopen met de woorden 'sterke vrouwen' op de cover. Kort ervoor was de roman *Drie sterke vrouwen* van de Franse schrijfster Marie NDiaye in Nederland in de prijzen gevallen, nadat hij eerst al met de Prix Goncourt was bekroond, goed voor een half miljoen verkochte exemplaren. We bereikten het volgende compromis. Op de achterflap kwam als promotekst te staan: 'Dubbelbiografie van twee krachtige vrouwen die ten onrechte in de schaduw bleven van de Nederlandse geschiedenis'.¹ In de twee krachtige vrouwen klonk de echo van *Trois femmes puissantes* van Marie NDiaye.

Ik kon me in deze slagzin wel vinden omdat ik mijn project (met een beetje goede wil) beschouwde als een vorm van *herstory*: een biografie die zichtbaarheid geeft aan vrouwen die een rol in het verhaal van de geschiedenis verdienen.² De woordspeling *herstory*, die in Amerika een serieuze genre aanduiding werd, varieert op de mannelijke *history*. *Herstory* onderscheidt zich van conventionele vrouwenbiografieën in de focus op gender. Zonder veel ballast aan theorie laat *herstory* de impact zien van de verschillende gedragscodes voor mannen en vrouwen. De aandacht voor de balans tussen privéleven en openbaar leven is terug te vinden in de verhaalconstructie en plots.

Mij stond een levensbeschrijving voor ogen door het raster van intieme ervaringen, waarin de grote geschiedenis zou oplichten door de kleine geschiedenis van twee vrouwen en hun werk, partners en kinderen. Mijn bronnen barstten van gender. Het waren brieven en dagboeken vol zelfanalyse, getob over studie, huwelijk en arbeid, en gejammer over de dienstboden. Toch worstelde ik. Naïef probeerde ik gender af te grenzen van andere invloeden, zoals klasse, kunstenaarschap, of karakter – een taai concept voor een biograaf. Helemaal in de knoop raakte ik door het rabiate antisemitisme van Cécile de Jong in haar tweede levenshelft. Zeven op elkaar inwerkende verklaringen had ik in kaart gebracht, gender stond er niet bij. Een factor leek te zijn dat zij leed aan een obsessieve stoornis, een erfelijk gegeven. Een verband leggen tussen vrouw-zijn en gestoord-zijn was voor mij een stap te ver.³

Toch ging ik tijdens het schrijven gender een steeds belangrijker heuristisch middel vinden, en ik werd steeds gender-sensitiever. Dit betekende dat ik de taal op een nauwkeuriger manier leerde gebruiken, zonder stereotyperingen. Op een uitdrukking als ‘sterke vrouwen’ zal niemand me nog betrapten. Maar moest het woord gender ook expliciet in mijn tekst staan? Nee, ik koos voor een historiserende, dialogische weergave van gender.⁴ Zo kwam ik tot mijn titel *Strijdbare freules*. Hij verwoordt de zelfrepresentatie van de feministische zusters. Maar de woorden zelf zijn ontleend aan een spottende brief van een man, Alphons Diepenbrock, die aan een vriend – mannen onder elkaar – verslag doet van zijn kennismaking met het duo. Diepenbrock schrijft dat de *freules* altijd op het vlampunt staan een *bataille* te beginnen maar niet ontwikkeld genoeg zijn om serieus mee te praten; om hun strijdlust te breken speelt hij dan maar wat Wagner op de piano. In de titel *Strijdbare freules* zit de genderkwestie op een ironische manier verrat: het krachtige zelfbeeld van de vrouwen wordt door een man onderuit

gehaald. Natuurlijk was mijn uitgever met deze titel dik tevreden. *Strijdbare freules* doen niet onder voor *femmes puissantes*.

Beste Jolande Withuis, wat moet ú op het koord hebben gedanst bij het biograferen van koningin Juliana. De biografie van een vorst is al een genre *hors catégorie*. Het leven van de kroonprinses ligt vóór de geboorte vast. Het onderscheid tussen handeling, rol, wil en motivering is bij voorbaat diffuus. Bovendien is zo'n vorstin niet alleen van de biograaf, maar van een heel volk. Bij het beschrijven van dit ene leven neemt u impliciet ook de geschiedenis mee van de vele levens die dit ene leven op hun eigen manier hebben gekend en gekoesterd, waarmee ook gezegd is dat u het in de ogen van velen nooit goed kunt doen. Daar komt nog bij dat u niet de eerste biograaf van Juliana bent. Velen zijn u voorgegaan. U hebt een antipode geschreven van herstory: niet de openbaring van een onbekend leven maar de *herschrijving* van een bekend leven.

'Feministisch' noemt u uw *herschrijving* nu, en uit de aard der zaak zijn hiervoor persoonlijke bronnen nodig. Die zijn u niet komen aanwaaien. Toch hebt u door speurwerk de vrouwenwereld zichtbaar gemaakt waarin Juliana deels verkeerde. U hebt de eigentijdse beeldvorming van Juliana in Canada laten zien en de reproductie daarvan door historici. Van afhankelijk huisvrouwje werd zij een autonome politieke factor in het oorlogsbestel – dit als essentiële rechtzetting van het bestaande geschiedenisverhaal.

Elke biograaf is een koorddanser. Waar ligt de grens tussen typering en oordeel? Met welke stelligheid maak je van een hypothese een verklaring? U bent voorzichtig, niet exclusief, niet essentialistisch. Toch gaat u op zoek naar een persoonlijkheid, een karakter, en hiermee neemt u afstand van het feministische project van *herschrijving* met behulp van concepten uit het postmodernisme. U bekijkt de vorstin niet alleen vanuit haar handelen in diverse rollen, maar ook vanuit wat u aftast dat haar kern is. Daartoe wisselt u, heel doeltreffend, verhalende passages af met synthetische tekstdelen. Juliana had een hang naar het hogere, schrijft u, en deze grondtrek beschouwt u niet als een resultaat van gender, hoogstens van achtergrond en aanleg. Zij had een grote behoefte aan *female bonding*, schrijft u – niet in deze woorden want ook u koos ervoor geen jargon te gebruiken. Als een fatale cocktail van de hang naar het hogere en de behoefte aan vrouwenverbondenheid beschrijft u de periode-Greet Hofmans.

De zorgelijke mentale staat van de vorstin op dat moment beschrijft u niet als het resultaat van gender. Ook u zet niet de stap van vrouw-zijn naar gestoord-zijn. Gender is voor u geen panacee.

Toch kan uw genuanceerde omgang met gender niet de ware reden zijn om in uw inleiding het woord feministisch te vermijden. Ik durf te denken dat u verwachtte – of dat uw uitgever hiervoor bang was – dat recensenten en lezers juist aan die éne kwalificatie zouden blijven haken. U zag misschien de krantenkoppen al: *Juliana ten prooi aan het feminisme*. Sterke vrouwen, daar houdt men van. Maar bij feminisme als onderzoeksmethode zijn de poppen aan het dansen.

Het spijt me dat ik mijn repliek op uw zo rijkgeschakeerde lezing toespits op een zuiver terminologische kwestie waarin begripsbepaling en marketing zich mengen. Feminisme is een erg lastig woord geworden. Áls je het gebruikt, moet je meteen je definitie erbij geven. Toen ik daarjuist liet vallen dat ik feminist ben, had ik moeten preciseren dat ik een gelijkheidsfeminist ben. Behalve de vele denotaties heeft het woord ook nog een sliert van connotaties. Het roept emoties, herinneringen en beelden op, afhankelijk van leeftijd, geslacht, oriëntatie, religie, ervaring. Vooral lijkt feminisme bij machte om zelfs bij progressieve personen een conservatieve reflex op te wekken. Dat is misschien de reden waarom er (bij mijn weten) geen enkele Nederlandse biografie bestaat, bestemd voor een groot publiek, die zich afficheert als feministisch.

Maar dit alles is niet nieuw. Toen Cécile de Jong van Beek en Donk haar roman *Hilda van Suylenburg* publiceerde, de bijbel van het Nederlandse feminisme, maakte zij van de polysemie van dit woord haar hoofdthema. Met een narratief trucje liet zij verschillende personages een eigen definitie bedenken. Al die definities samen bood zij aan als een veelkleurig boekje waaruit de lezer zijn favoriete bloem kon kiezen. Maar Cécile de Jong presteerde nog meer. Ze speelde het klaar om in haar feministische roman niet één keer het woord feminisme te gebruiken. Zeshonderd bladzijden lang draait ze om de hete brei heen: de vrouwenkwestie, de emancipatie, de vrouwenbeweging, maar nooit het F-woord. Ze kende de weerstand hiertegen bij mannen én vrouwen. Haar zelfcensuur was tactiek. De radicale boodschap, verpakt in een gematigde taal, bereikte een groot publiek. In toespraken na de publicatie noemde Cécile het kind ineens bij naam: het feminisme.

Honderdtwintig jaar later, geachte Jolande Withuis, zitten we in hetzelfde schuitje. U schreef een feministische biografie zonder het woord feminisme te gebruiken. Uw probleem is nu minder de maatschappelijke acceptatie van het feminisme, meer de wetenschappelijke acceptatie ervan. Uw eerste streefdoel was immers een wetenschappelijke biografie te publiceren, uiteraard in een goed leesbare vorm.

Dat feminisme op gespannen voet staat met wetenschap, is (vrees ik) niet het vooroordeel van een enkeling, maar een breed gedragen opinie. Sommige biografen van vrouwen dekken zich bij voorbaat in. Els Kloek verduidelijkt in de pers na de presentatie van *1001 vrouwen in de 20ste eeuw*, een canoniserende collectie van herstories en herschrijvingen: 'Dit project is niet zozeer feministisch van inhoud, enkel een feministische daad'.⁵ Ook ik zeg hier nu strategisch dat ik geen feministisch biograaf ben. Het dierbare woord van Cécile is ter aanduiding van een onderzoeksmethode belast met een geschiedenis van activisme. En het lijkt amper beter te gaan met het academische alternatief: gender. Wetenschappelijke biografen omzeilen dit woord nu liever, u blijktbaar ook. De meest elegante ontwijking trof ik in de verantwoording van de biografie van Hilda Verwey-Jonker. De auteur Margit van der Steen stelt dat zij haar boek heeft geschreven 'vanuit de nieuwsgierigheid te willen weten wanneer en hoe sekse ertoe doet'.⁶

Zelfs de gecanoniseerde biografie van feministe Aletta Jacobs door genderhistoricus Mineke Bosch, hoogleraar Moderne Geschiedenis, draagt niet het expliciete stempel van feminisme. Bosch verklaart in haar inleiding dat de morele en politieke dimensie van de vrouwengeschiedenis (in Nederland) door velen wordt gezien als strijdig met wetenschap. Met spijt voegt ze eraan toe: 'Nogal wat pogingen van feministen om een wetenschappelijke biografie te schrijven gingen dan ook aan kritische zelfreflectie ten onder.'⁷

Uw inzet om een wetenschappelijke biografie te schrijven voor een groot publiek is juist geslaagd door uw kritische reflectie op het genre van de biografie. U geeft de lezer alle vrijheid zijn individuele genderperspectief op uw verhaal los te laten, en vrijheid is u lief. Laat ik u daarom een compromis voorstellen, zoals destijds de uitgever aan mij. Vindt u het goed als ik zeg dat u een wetenschappelijke biografie hebt geschreven die uitnodigt tot een feministische herlezing van het geschiedverhaal?

Bibliografie

Bosch, Mineke. 2005. *Een onwrikbaar geloof in rechtvaardigheid. Aletta Jacobs 1854-1929*. Amsterdam.

Bosch, Mineke. 2012. 'Worstelen met gender en de biografie: een themarecensie.' *Low Countries Historical Review* 127: 3, 50-67.

Bosch, Mineke. 2014. '1001 Vrouwen in perspectief. Traditie en vernieuwing van het biografische woordenboek in Nederland en elders.' *Low Countries Historical Review* 129: 1, 55-76.

Hoff Sommers, Christina. 1994. *Who stole feminism? How women betrayed other women*. New York.

NDiaye, Marie. 2011. *Drie sterke vrouwen*. Vertaling Jeanne Holierhoek. Breda.

Kloek, Els (sam.). 2013. *1001 vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis*. Nijmegen.

Kloek, Els (sam.). 2018. *1001 vrouwen in de 20ste eeuw*. Nijmegen.

Leijnse, Elisabeth. 2015. *Cécile en Elsa, strijdbare freules. Een biografie*. Breda.

Renders, Hans & Hamilton, Nigel. 2018. *Het ABC van de Biografie*. Amsterdam.

Steen, Margit van der. 2011. *Drift en koers. De levens van Hilda Verwey-Jonker (2008-2004)*. Amsterdam.

Withuis, Jolande. 2016. *Juliana. Vorstin in een mannenwereld*. Amsterdam.

Zinsser, Judith P. 2009. 'Feminist biography: a contradiction in terms?', *The Eighteenth Century* 50: 1, 43-50.

---

¹ Vanaf de derde druk verviel deze slagzin.

² Herstory kan worden beschouwd als een inhaalmanoeuvre. Zie ook Bosch 2014, vooral in verband met Kloek 2013. De term ontstond in Amerika in de jaren 1970. Herstory (en 'gender feminism') werd onder vuur genomen door de conservatieve filosofe Hoff Sommers om zijn ideologische opzet: Hoff Sommers 1994.

³ Ook de stoornis zelf is niet in die verwoording in mijn boek terecht gekomen. Cécile de Jong van Beek en Donk is geen patiënt. Ik heb haar eigen woorden over 'bezetenheid' aangehaald, en een getuigenis van haar kleinzoon.

⁴ Dat ik historiserend en dialogisch te werk kon gaan, is te danken aan mijn rijke bronnen. Expliciet wordt in de dagboeken en brieven gereflecteerd (en geruzied) over de invulling van 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid'. Hierdoor ontliep ik, naar ik hoop, het risico van een ondoordachte reproductie van oude stereotypen over mannen en vrouwen door het exclusieve gebruik van contemporaine historische concepten.

⁵ 'Els Kloek: "De jonge generatie vindt alles vanzelfsprekend"', *HP/De Tijd* 12 oktober 2018 (interview door Annemijn van Langeveld).

⁶ Van der Steen 2011, 22. Zie ook Bosch 2012. Overigens komen in het overzichtswerk uit 2018 *Het ABC van de Biografie* van Hans Renders en Nigel Hamilton gender en feministische biografie niet voor.

⁷ Bosch 2005, 21. Zie ook idem, 15: Bosch ziet de invloed van de feministische theorievorming op haar eigen biografische benadering vooral in het loslaten van 'de droom van mimesis'. Ze schrijft: 'De biografie is in mijn visie niet zozeer een zoektocht naar de werkelijke persoon of het ware leven van Aletta Jacobs als wel een zoektocht naar mijn verhaal en dus één waarheid (niet de waarheid) over haar [...]'. Een verwante reflectie op de feministische biografie als (historisch) narratief geeft Zinsser 2009.